

Praktijkvoorbeeld

Een complexe taak voordoen: niet alleen de studenten profiteren

Joost van Damme en Marlous Oud (Fontys Educatie)

Samenvatting

Hoe bereid je een masterstudent voor op onderzoek doen naar zijn eigen onderwijs? Het vraagt van de student veel van zijn onderzoekende houding en een goed begrip van de taak die voor hem¹ ligt. Dat laatste is met beperkte voorbereidingstijd, een vol studie- en werkprogramma, en groepen met door de band genomen weinig ervaring met (onderwijs-)onderzoek, een uitdaging voor zowel de student, als voor de lerarenopleider. Door deeltaken uit het onderzoek voor te doen, hoopten wij, twee lerarenopleiders, studenten een goed idee te geven van wat een Lesson Study is, en hoe zij deze kunnen uitvoeren. Dit levert inzichten op over hoe je de voorbereiding op onderzoek kunt organiseren, maar vooral over de 'voorbeeldende' rol die je als lerarenopleider op je kunt nemen.

Inleiding

Bij de Master Leraar Aardrijkskunde aan Fontys Educatie werken studenten aan hun onderzoekend vermogen door een vakdidactisch ontwerponderzoek uit te voeren in de vorm van een Lesson Study. Bij deze vorm van onderwijsonderzoek werken kleine groepen aan de analyse van een vakdidactisch vraagstuk, ontwerpen zij op basis van die analyse een les of werkvorm, en gebruiken ze deze zogenaamde onderzoeksles (die vervolgens cyclisch wordt doorontwikkeld) om vast te stellen hoe de les of werkvorm kan bijdragen aan de beantwoording van het vraagstuk (De Vries, Goei & Verhoef, 2023).

Sinds de publicatie van de Generieke Kennisbasis vakmaster in 2017, waarin het belang en vooral de functie van onderzoek door eerstegraads docenten wordt geëxpliciteerd (Mathijssen et al., 2017), is de aandacht voor vakdidactiek in de ontwikkeling van het onderzoekend vermogen van studenten bij Fontys Educatie groter geworden. Tijdens de mastervisitatieronde van 2018 kwam de rol van de eerstegraadsdocent als onderwijsontwerp onderzoeker opnieuw terug (Masteropleidingen FLOT, 2020). Dit heeft er onder andere toe geleid dat de masteropleiding Leraar Aardrijkskunde, net als andere vakmasters in Tilburg, het onderdeel praktijkonderzoek vervangen heeft door een vakdidactisch ontwerponderzoek (VOO). Na een tweetal pilots met Lesson Study ter invulling

¹ Daar waar hem staat kan ook haar, diens of hun gelezen worden.

van dit onderzoeksdeel (in 2019-2020 en 2020-2021), is per 2021-2022 Lesson Study als onderzoeksmethodiek formeel onderdeel geworden van het programma. Vergelijkbaar hebben sinds 2015 steeds meer scholen en lerarenopleidingen in Nederland Lesson Study als professionaliseringsbenadering of onderzoeksmethodiek omarmd². In onze context worden studenten middels een voorbereidende cursus van zes colleges ingeleid in Lesson Study als onderzoeksmethode en maken daarbij (opnieuw) kennis met kwaliteitseisen aan vakdidactisch ontwerponderzoek. Hierna werken groepjes van (idealiter) drie studenten een onderzoeksvoorstel uit, dat ze na goedkeuring uitvoeren.

In de pilots met Lesson Study bleek uit evaluaties en gesprekken dat studenten, na de voorbereidende fase, moeite hadden een goed beeld te vormen van wat zij precies moesten doen. Hun worsteling was begrijpelijk en toont een leerparadox: iemand begrijpt onderwijsonderzoek pas echt goed als hij dit een keer heeft doorlopen, maar om goed onderzoek uit te voeren dien je juist vooraf te begrijpen wat je gaat doen. Ook in onze praktijk bleek dus dat bij een complexe taak als deze het begrip van de taak een belangrijke voorwaarde was voor een geslaagde uitvoering (Uffen et al., 2022). Bovendien kent de didactiek van onderzoeksonderwijs slechts een beperkte samenhangende '*body of knowledge*' (Earley, 2014), is er in Nederland nog steeds behoefte aan meer duidelijkheid over de positie van onderzoekend vermogen in het hbo in het algemeen (Munneke, 2025) en hbo-masterlerarenopleidingen in het bijzonder (Van der Herberg et al., 2024), en is Lesson Study voor veel studenten een nieuwe onderzoeksvorm.

Zodoende zochten we naar een (andere) didactische aanpak om studenten te helpen bij het doorzien van deze onderzoeksoopdracht. Hiertoe hebben we de voorbereidende colleges in collegejaar 2021-2022 aangegrepen om hen voor te doen hoe je onderwijssituaties kunt gebruiken om een Lesson Study uit te voeren. Wat volgt, is een beschrijving van de aanpak, een bespreking van de uitkomsten ervan voor studenten en lerarenopleiders, en hieruit voortvloeiende aanbevelingen.

Modelling als aanpak van de leerparadox

² Zo werd in 2016 Lesson Study NL opgericht door drie gepassioneerde lerarenopleiders en zijn nu formeel acht kennisinstellingen aangesloten. Op schoolniveau zijn er veel meer po's / vo's en hbo's die Lesson Studies uitvoeren.

We vonden dat we als opleiders tekortschoten als we de signalen vanuit de studenten zouden negeren, mede omdat deze wellicht ook iets zeiden over de manier waarop wij de voorbereidende cursus aanboden. Tijd voor actie dus. Na een korte theoretische verkenning konden we vaststellen dat voor het aanleren van vaardigheden als het doen van onderzoek ‘modelling’ een goede invulling zou zijn van de dubbele didactiek die lerarenopleiders hanteren (Korthagen, 2001, in: Powell, 2016, p. 62). Als definitie van modelling hielden wij die van Gallimore en Tharp (1992, geciteerd in Lunenberg et al., 2007) aan, namelijk: “[...] *the practice of intentionally displaying certain teaching behaviour with the aim of promoting student teachers’ professional learning.*”

Powell (2016) attendeerde ons op het feit dat modelling een grote druk op het verwerkingsvermogen van de ontvanger legt. Studenten dienen zowel de inhoud, als de aanpak, als ook de overwegingen bij die aanpak te herkennen en te verwerken. Wanneer die druk te groot wordt, blijven bedoelde effecten van deze aanpak mogelijk uit. Mede om die reden maakten we de interventies niet te complex en informeerden wij de studenten vooral over de *basics* van ons onderzoek. Zo wisten zij dat wij tijdens de voorbereidende cursus een Lesson Study uitvoerden ter bevordering van onze eigen professionaliteit en dat zij als doelgroep op verschillende manieren bevraagd zouden worden. Ondertussen bleef de onderwezen inhoud in de colleges centraal staan. Onze ontwerpvrage luidde:

Hoe draagt de onderwijsstrategie modelling, naast een vorm van regulier frontaal lesgeven, bij aan het laten doorgronden van wat een Lesson Study is onder masterstudenten van de lerarenopleiding Aardrijkskunde?

Modelling heeft op twee verschillende momenten in het onderzoek expliciet vorm gekregen. Eerst zijn ervaringen met het opstellen van onderzoeksvragen door één van de lerarenopleiders met de groep studenten gedeeld. Ten tweede zijn studenten getuigen geweest van een data-analyse die werd voorgedaan in de vorm van axiaal coderen³. Deze deelinterventies waren erop gericht om een onderzoekshandeling, die door studenten mogelijk als zeer complex wordt ervaren, zo te concretiseren dat stappen in de uitvoering worden geëxpliciteerd. Voor de verzameling van gegevens zijn verschillende methoden ingezet. Een overzicht hiervan staat in onderstaande tabel.

³ De interventies en de bijbehorende dataverzameling van het onderzoek hebben plaatsgevonden in de laatste onderwijsperiode van collegejaar 2021-2022.

Methode	Moment van afname	Aanpak	Verwerking
Diamond ranking ⁴	Aan het begin van het tweede college	Studenten hebben twaalf kenmerken van een goed college, waarvan vier gerelateerd aan modelling, op persoonlijke relevantie gerangschikt.	Gerangschikte kenmerken werden voorzien van een score, die zijn opgeteld. Ook werden behaalde rangordes per element geteld.
Ongestructureerde observatie	Tijdens het tweede en vijfde college	Inventarisatie onderwijs en leergedrag studenten (volgens Powell, 2016), telkens door één van de lerarenopleiders.	Genoteerde observaties zijn vastgelegd en voorzagen andere verzamelde gegevens van een contextuele laag.
Kort interview	Na afloop van het tweede college	Semi-gestructureerde interviews werden afgenomen bij drie studenten.	Interviews zijn opgenomen en direct getranscribeerd door een tekstverwerkingsprogramma. Opvallende uitspraken zijn gemarkeerd en gelabeld.
Tekstanalyse	Tijdens het vijfde college	Studenten maakten tijdens deze interventie aantekeningen volgens de Cornell-methode ⁵ . Deze geven inzicht in hun denkproces.	Aantekeningen die gingen over data-analyse zijn gelabeld en gecodeerd.
Enquête	Aan het einde van het zesde college	Studenten beantwoordden 3 gesloten en 2 open vragen in een digitale	Antwoorden zijn waar nodig gelabeld (open vragen) of samengevoegd (bij

⁴ Een diamond ranking is een erkende methode om bepaalde rangschikkingskeuzes te verhelderen door ze te visualiseren in een ruit-/ diamantvorm.

⁵ Het maken van zogenaamde Cornell-aantekeningen is een actieve leerstrategie om bijvoorbeeld informatie uit een college overzichtelijk en bondig samen te vatten.

		tool. Vragen gingen in op het modelling door de docenten en de opgedane inzichten rondom een Lesson Study-onderzoek.	overlappende antwoorden) en geteld.
--	--	--	-------------------------------------

Tabel 1: overzicht methoden van gegevensverzameling

Uitkomsten van deze aanpak

Na het uitvoeren van onze interventies en het analyseren van onze opgehaalde data bleek dat studenten vooral gebaat waren bij de (vele) voorbeelden die wij gaven. De voorbeelden werken als concretiseringsslag bij het doorgronden van wat een Lesson Study behelst. Zo bleek uit de interviews dat de manier waarop je onderzoeksvragen opstelt bij een Lesson Study werd verduidelijkt door het tonen van voormalige onderzoeksvragen waarbij verschillende onderdelen van de vraag een kleur hadden gekregen ter verduidelijking van wat een complete vraag omvat. Ook het voordoen van een data-analyse in de vorm van axiaal coderen was waardevol voor een aantal studenten. In de toekomst hier navelgning aan geven zien wij dan ook als “laaghangend fruit”.

Ons voorbeeldgedrag als onderzoekende docenten werd minder goed opgepakt en ook eigen opgedane inzichten werden beperkt verwoord. Tien studenten gaan desgevraagd maar in op wat zij van docenten hebben gezien (tabel 2). Eén student gaf in de enquête aan dat *“het zelf onderdeel zijn van een dataverzameling inzichtelijk te vinden voor zijn of haar eigen Lesson Study”*.

Hoe heeft modelling bijgedragen aan jouw inzicht in het doen van een Lesson Study? (n=15)	
Gelabeld antwoord	Aantal
Door het geven van voorbeelden (algemeen)	4
Door het voordoen van dataverwerking en data-analyse	4
Door het tonen van onderzoeken die studenten eerder hebben uitgevoerd	2

Tabel 2: Studentenreacties op modelling

Achteraf gezien hadden we voorbeeldgedrag vaker naar onze studenten toe moeten expliciteren, bijvoorbeeld door te werken met “freeze-momenten”, waarbij je even uit de situatie stapt en bevraagt wat er gebeurt in de onderzoeksles. Vanuit de modelling-literatuur wordt hierop gewezen, zeker wanneer je explicietere vormen van modelling gaat toepassen. Dit heeft in onze uitvoering geen prioriteit gekregen (aangezien wij onze interventies niet te

complex wilden maken en daarom hadden gekozen voor impliciete modelling (= *in al het handelen tonen lerarenopleiders gedrag dat als gewenst kan worden opgevat*, zie o.a. Lunenberg et al., 2007).

Wat echter het meest waardevol bleek te zijn voor ons als lerarenopleiders was dat de uitvoering van ons eigen Lesson Study-onderzoek heeft geleid tot een herwaardering van het onderzoeksproces van onze studenten, die wat ons betreft bijdraagt aan een realistischer beeld ervan. Onze relevantste ondervindingen, waar studenten dus zeer waarschijnlijk ook tegenaan lopen, en die wij meenemen als begeleiders naar de toekomst, zijn:

- Onderzoek doen in onze context is een “rommelig” proces. Er is weinig tot geen mogelijkheid om hier veel tijd voor vrij te maken. Dit is waarschijnlijk ook van toepassing op de (deeltijd-)masterstudent, die naast zijn studie, werk en een privéleven moet zien te combineren.
- Door andere prioriteiten blijft het schrijven van het onderzoeksverslag liggen waardoor je constant “opstartkosten” maakt en 1,5 uur onderzoeks-/schrijftijd weinig effectief is.
- Het onderzoeksverslag schrijven is een veel minder lineaire/chronologische activiteit dan dat wij ons vaak voorstellen. Je switcht continu tussen verschillende onderdelen.
- Tijdens het schrijven van het onderzoeksverslag vindt gedeeltelijk de literatuurstudie plaats waarbij nieuwe literatuur pas tijdens het schrijven van het onderzoeksverslag wordt gelezen, sommige kwartjes vallen dan pas.
- Onderzoek doen blijft een iteratief proces en soms pakt een methode van data verzamelen anders uit dan oorspronkelijk beoogd. Je kunt dan stellen dat de dataverzameling niet congruent is aan het doel, of je kunt met een scherpe analyse kijken wat de data wél aan interessante inzichten opgeleverd heeft en hoe dat te incorporeren valt in het oorspronkelijke onderzoek.

Onze aanbevelingen

Modellingambities? Stel vooraf concreet je voorbeeldgedrag vast

Wanneer je modelling als lerarenopleider gaat toepassen moet je vóóraf concreet verbeelden welke handelingen en gedragingen je wilt voordoen en in welke mate je dat expliciteert. Door dit in overleg met een collega te doen (en deze collega mee te laten kijken wanneer je jouw voorbeeldgedrag laat zien) maak je deze keuze bewuster. Momenten waarop lerarenopleiders modelling kunnen toepassen kunnen groepsbijeenkomsten zijn, maar ook momenten

waarop je kleine groepen studenten begeleidt. Onthoud daarbij dat studenten de dubbele laag van jouw handelen ten behoeve van hun leerproces niet altijd spontaan zullen oppikken, waardoor explicietere vormen van modelling de voorkeur genieten.

Voer onderzoeksoopdrachten van je studenten ook zelf uit

Veel vaker stellen we binnen lerarenopleidingen om te komen tot “practice what you preach” of zoals Swennen et al. stellen “Preach what you teach!” (2008). Ook het praktijkvoorbeeld van Streutker et al. waarin lerarenopleiders zelf een Lesson Study uitvoeren leidde tot praktische tips met betrekking tot het uitvoeren van dit type onderzoek (2023). Ons praktijkvoorbeeld moedigt lerarenopleiders vooral aan om een Lesson Study zelf te doen met het oog op het verbeteren van je eigen begeleiderskwaliteiten. Zo hebben wij aanpassingen doorgevoerd in de voorbereidende cursus en richten we het begeleidingsproces tijdens de uitvoering nu net iets anders in. Hierbij komt meer focus te liggen op de onderzoeksfase waarin een groep zich bevindt, door bijvoorbeeld onderzoeksconcepten/-vaardigheden (nogmaals) te benadrukken die op dat moment voor een groep relevant (zouden kunnen) zijn. Hiermee komt de begeleiding meer vanuit inleving met de onderzoeksgroep.

Werk aan een juiste inschatting van de complexiteit van taken in het algemeen

Ook voor andere taken die lerarenopleiders voorschrijven willen we collega's voorstellen ze eerst zelf (voor) te doen. Om te voorkomen dat dit te weinig prioriteit krijgt, is het belangrijk hiermee rekening te houden in je planning en je allocatie van taakuren. Je zult zien dat hier een win-winsituatie uit voortkomt. Zoals Lunenberg et al. in 2007 al stelden heeft het handelen van de lerarenopleider (de HOE) misschien wel een belangrijkere invloed op de vorming van leraren in opleiding dan de inhouden die hen worden meegegeven (de WAT). Met ‘gebruikservaring’ is het eenvoudiger een inschatting te maken van de complexiteit van de taak, om zo de taak zelf, alsook de begeleiding en beoordeling te verbeteren. Op deze manier profiteren niet alleen de studenten van het voordoen van een complexe taak.

Auteurs

Joost van Damme, MA MEd, is sinds 2017 lerarenopleider Aardrijkskunde bij Fontys Educatie Tilburg. In die hoedanigheid begeleidt hij o.a.

afstudeeronderzoeken, zowel in de bachelor als in de master, en doceert hij voornamelijk vakinhoudelijke sociaal-geografische vakken.

j.vandamme@fontys.nl

Marlous Oud, MSc MA, is sinds 2017 lerarenopleider Aardrijkskunde bij Fontys Educatie Tilburg. In die hoedanigheid begeleidt zij o.a. afstudeeronderzoeken, zowel in de bachelor als in de master, en doceert zij vakinhoudelijke sociaal-geografische vakken.

m.oud@fontys.nl

Referenties

De Vries, S., Verhoef, N., & Goei, S.L. (2016). *Lesson Study: een praktische gids voor het onderwijs*. Garant - Uitgevers N.V.

De Vries, S., Goei, S.L. & Verhoef, N. (2023). *Basisboek Lesson Study in de lerarenopleiding*. Boom.

Earley, M. (2014). A synthesis of the literature on research methods education. *Teaching in Higher Education*, 19(3), 242–253.

Lunenberg, M., Korthagen, F., & Swennen, A. (2007). The teacher educator as a role model. *Teaching and Teacher Education*, 23, 586–601.

Masteropleidingen FLOT. (2020). *Opleidingskader Masteropleidingen leraar vho FLOT 2020*.

Mathijssen, I., Pijls, M., Munneke, L., van Limburg, B. & den Boer, P. (2017). *Kennisbasis Generiek Eerstegraads lerarenopleiding*. Den Haag. 10voordeleraar | Vereniging Hogescholen

Munneke, L. (2025). Over de sandwich en de satéprikker: onderzoekend vermogen als kerncompetentie van onderwijsprofessionals. *Tijdschrift OnderwijsPraktijk Studies*. 2. DOI: 10.54657/TOPS.14349

Powell, D. (2016). *"It's not as straightforward as it sounds": An action research study of a team of further education based educators and their use of modelling during a period of deregulation and austerity*. University of Huddersfield.

Streutker, R., Jansen, A., Verveda, D., Goettsch, F., & de Vries, S. (2023, Maart). Lerarenopleiders doen Lesson Study: het bevorderen van de professionele dialoog bij studenten. *Tijdschrift voor Lerarenopleiders*, 44(1), 60-73. Te raadplegen via www.velon.nl

Swennen, A., Lunenberg, M., & Korthagen, F. (2008). Preach what you teach! Teacher educators and congruent teaching. *Teachers and Teaching: theory and practice*, 14(5), 531–542.

Uffen, I., de Vries, S., Goei, S. L., van Veen, K., & Verhoef, N. (2022). Understanding teacher learning in lesson study through a cultural–historical activity theory lens. *Teaching and Teacher Education*, 119, Article 103831.
<https://doi.org/10.1016/j.tate.2022.103831>

Van der Herberg, R., Koster, B., Kools, Q., Karman, R., Murre, P. & Rutten, J. (2024). *Eerstegraads lerarenopleidingen verbeteren zich*. Geraadpleegd op 20 maart 2025, van <https://www.scienceguide.nl/2024/10/eerstegraads-lerarenopleidingen-in-hbo-verbeteren-zich/>